

CONSIDERAȚII ASUPRA UNUI TIP DE PODOABĂ DE AUR PREISTORICĂ DIN COLECȚIA ORGHIDAN

Doina Leahu

Colecții particulare de antichități - și în deosebi cele mai de mult construite - includ deseori, sub aspect tipologic, piese de un real interes, dar a căror valoare științifică este diminuată de lipsa unor date sigure despre locul de proveniență, despre mediul cultural în care au fost descoperite.

Este și cazul celor mai multe obiecte de podoabă din metale și pietre prețioase păstrate în colecția Constantin Orghidan, expusă în Muzeul Național de Istorie a României.

Se cunoaște faptul că inginerul Orghidan a fost un pasionat amator de antichități, de piese numismatice și de artă. Dispunând de considerabile posibilități materiale, el a achiziționat din facultate sau cu prilejul unor licitații publice, mai ales de peste hotare, piese ce se remarcă prin vechime, valoare artistică sau intrinsecă, inedit, raritate. Trebuie să admitem însă că, dacă inginerul Orghidan și-a alcătuit colecția selectând obiectele pe astfel de criterii valorice, el s-a dovedit mai puțin preocupat de starea lor de identitate, de consemnarea corectă a unor informații privind locul și condițiile de descoperire ori de achiziționare a pieselor.

Într-o astfel de situație, în care necunoașterea locului și mediului de proveniență investigația științifică, încercăm să obținem încadrarea culturală și cronologică a unui tip de obiect preistoric, reprezentat în colecția Orghidan prin două piese aproape identice¹, apreciate de unii cercetători ca brățări (fig.1)

Aceste sunt lucrate din foaie de aur, decupată, tratată prin martelare iar apoi polizată, foarte probabil folosindu-se inițial nisip fin, apoi un material textil aspru. Pentru ornamentare s-a utilizat tehnica "au repousse". Fiecare piesă este construită dintr-o bandă relativ lată ce prezintă în zona mediană o prelungire triunghiulară cu laturile arcuite și vârful rotunjit, asemănătoare unei tiare. Banda este rulată circular, neînchisă și prevăzută cu câte două perforații la extremități. Decorul este alcătuit din douăsprezece respectiv unsprezece proeminențe emisferice dispuse orizontal pe bandă și vertical pe prelungirea triunghiulară și din șir perlat continuu bordând conturul. La una dintre piese prelungirea inițială în formă de tiară este incompletă, fiind tăiată în unghi obtuz.

Dimensiunile celor două obiecte sunt următoarele: D max = 6,8 cm (piesa incompletă) și respectiv 6,6 cm; D min 5,8 și 6,5 cm; La bandă = 2,4 și 2,3 cm; H max (în zona tiarei) = 4,3 cm (piesa amputată) și 6,3 cm. Greutățile sunt 39,93 și respectiv 44,98 gr.

O primă - și până în prezent singură - încercare de abordare științifică a celor două podoabe a fost făcută în urmă de trei decenii, ea aparținând istoricilor de artă Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu. Într-un studiu consacrat ansamblului obiectelor de aur din colecția Orghidan ei au estimat că piesele în discuție sunt brățări, că ele trebuie atribuite epocii bronzului și că, pot fi datate în mileniul al II-lea î.e.n.². Fără a motiva încadrarea cronologică pentru care au optat, autorii au indicat ca analogie apropierea de formă dintre exemplarele păstrate în România și un obiect de podoabă hallstattian de bronz, descoperit la

finele veacului trecut în Franța, la Saint-Sulpice³.

În momentul de față o asemenea abordare nu mai poate fi însușită. Avem în vedere în primul rând faptul că analogia propusă de Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu se dovedește cu totul relativă deoarece: a) din manualul de arheologie a lui Déchelette, la care au făcut trimitere autorii, nu rezultă cu claritate funcționalitatea piesei de la Saint Sulpice (anou?), nefiind consemnate nici dimensiunile acesteia; b) piesa este, potrivit imaginii, o bandă relativ lată, canelată longitudinal, rulată circular, cu capetele rotunjite, apropiate, unul mai îngust, celălalt mai lat și fără nici o prelungire pe mijlocul vreunuia din laturi, singura asemănare cu piesele din colecția Orghidan fiind perforațiile de la extremități, câte una la fiecare capăt⁴.

Pe de altă parte trebuie să remarcăm că absența unor analogii de formă evidente, acceptabile, nici sistemul de decorare al pieselor din colecția Orghidan, menționat de autori, nu mai poate constitui un criteriu pentru încadrarea în epoca bronzului, deoarece tehnica "au repoussé" cunoaște, cel puțin în prelucrarea artistică a metalelor prețioase din epoca preistorică, o foarte lungă utilizare, în mod sigur din eneolitic și până în a doua epocă a fierului.

Pentru aceste motive propunem abandonarea estimării făcute de Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu, mai ales că o descoperire de acum celebră, necropola de la Varna (Bulgaria), oferă după părerea noastră, date convingătoare pentru încadrarea temporală și culturală a celor două podoabe de aur supuse acum discuției.

După cum se cunoaște, la Varna, în aria culturii eneolitice Karanovo VI-Kodjadermen-Gumelnița a fost descoperit, din 1972 și pînă în prezent, un cimitir de înhumăție cu peste 280 de morminte, dintre care unele se remarcă printr-o puțin obișnuită abundență a pieselor de aur, depuse ca inventar funerar. În repertoriul acestora aflăm și un tip de podoabă a cărei formă și detalii de prindere prezintă analogii evidente pentru cele două obiecte din colecția Orghidan.

Este vorba de o podoabă aflată în mormântul 36 de la Varna, un mormânt cenotaf, care prin bogăția inventarului funerar - incluzând printre altele și un sceptru - a fost apreciat ca fiind al unui personaj cu statut distinct, preminent, în cadrul comunității⁵.

Întocmai ca cele două obiecte din colecția Orghidan, piesa de aur din Bulgaria⁶ este și ea constituită dintr-o bandă lată, prezentând pe mijlocul uneia dintre laturile lungi o prelungire triunghiulară. De asemenea, la fel ca exemplarele din România, acesta de la Varna este și el rulat circular și neînchis, deschiderea fiind și aici opusă prelungirii triunghiulare. În sfârșit, menționăm că și piesa de la Varna este îngustă către extremități, având capetele benzii prevăzute cu două perforații (fig.2).

Subliniind aceste mari apropieri tipologice, notăm totodată și ceea ce deosebește obiectul din necropola bulgară de cele din colecția de la București. Astfel, piesa de la Varna este nedecorată și are prelungirea mai marcată triunghiular, în timp ce exemplarele din România au prelungirea oarecum ogivală și sunt decorate "au repoussé". Înălțimile pieselor din colecția Orghidan sunt de 6,4 cm și respectiv de 4,4 cm (cea incompletă) pe când piesa de la Varna este înaltă de 3,4 cm. Greutățile obiectelor din tezaurul istoric de la București sunt 44,98 gr și 39,93 gr, în timp ce exemplarul de la Varna cântărește 11,72 gr. Nu putem compara diametrele obiectelor analizate, deoarece în publicațiile de specialitate nu este indicată această dimensiune pentru piesă de la Varna.

Notând aceste deosebiri subliniem însă că, în opinia noastră, ele nu sunt de natură să contrazică asemănarea tipologică reliefată mai sus.

În acest punct al analizei noastre mai notăm, ca reprezentând o situație interesantă, date referitoare la calitatea aurului din care au fost lucrate obiectele preistorice în discuție. Piesele din colecția Orghidan au titlul aurului 583 ‰ (respectiv 14kt), conform buletinelor de

analiză emise de Banca Națională a României⁷. Descoperirile de la Varna sunt prezentate de cercetătorul bulgar Ivan S. Ivanov ca având o puritate superioară a aurului, respectiv de 23,5 kt. Așa cum au sesizat unii cercetători occidentali⁸, pe baza analizelor efectuate de Dr. Hartmann, în ciuda unei omogenități la prima vedere a întregului inventar în aur descoperit la Varna, apar aici și variații. Este și cazul mormântului 36 și al piesei pe care o discutăm, care s-a dovedit a fi lucrată dintr-un aliaj inferior, cu 12% Ag și 11% Cu⁹. Concluzia ce s-ar impune pe baza unor asemenea date ar fi aceea că puritatea aurului nu este concludentă pentru analiza noastră, ea neconstituind un indiciu sigur în determinarea cronologică a unor obiecte de aur preistorice, ci eventual în identificarea unor arii de proveniență a unor materii prime. *

O problemă importantă în analiza de față o constituie și precizarea funcționalității pieselor.

Din cele relatate s-a putut constata că în urmă cu 30 de ani, pe baza unei literaturi de specialitate cu totul restrânsă atunci, Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu au precizat piesele din colecția Orghidan ca fiind brățări. În ce privește obiectul analog găsit la Varna, publicat în cataloagele unor expoziții consacrate Necropolei, cercetători bulgari și occidentali i-au atribuit acestuia o funcționalitate diferită. În catalogul expoziției organizate în Germania, în anul 1988, el este denumit diademă în miniatură, iar catalogul expoziției din Franța, din 1989, piesa apare ca diademă¹⁰.

Având în vedere atribuirea tipologică a celor trei piese în discuție, credem că este necesar a încerca să deslușim considerentele pe baza cărora obiectul de podoabă din mormântul de la Varna a fost prezentat ca diademă.

Un prim argument credem că la constituit apropierea sa tipologică de alte două diademe, lucrate de asemenea în bandă de aur, cu prelungire pe mijlocul uneia dintre laturi¹¹. Acestea au fost descoperite în mormintele nr 2 și 3 de la Varna, unde se aflau așezate pe frunțile unor măști umane din argilă, ce suplineau absența scheletelor. Cele două diademe nu sunt însă identice cu piesa din mormântul 36, ele având prelungirea mediană într-atât de dezvoltată încât au căpătat aspectul unui obiect cu trei brațe, apropiat oarecum de forma literei T. Deosebit apare și faptul că piesele au trei perforații - câte una la extremitățile fiecărui băț, diferit de diadema din mormântul 36, prevăzut cu câte două perforații la cele două capete.

Pentru a admite că piesa din mormântul 36 de la Varna este diademă și nu brățară trebuie să luăm în considerație și faptul că, după cum rezultă din ilustrația și informațiile de catalog publicate până în prezent, toate brățările de aur descoperite în necropolă (mormintele 1,4, 36, 43, 97) sunt închise, cele mai multe fiind masive (între 110 și 268 gr), spre deosebire de obiectul supus discuției, care este deschis la capete și sensibil mai ușor-11,72 gr¹². În privința greutateii trebuie să consemnăm că piesa din mormântul 36 se apropie mai mult de diadema din mormintele simbolice cu mască, ele cântărind 13,27 gr și respectiv 12,42 gr.

Totuși, în problema pe care o analizăm este necesar să înregistrăm și ceea ce ar putea constitui semne de întrebare. Mai întâi, faptul că cele două diademe din mormintele nr 2 și 3 de la Varna sunt aproape întinse, fiind doar ușor arcuite pe fruntea măștii din argilă, în timp ce piesa din mormântul 36 din aceeași necropolă și piesele din colecția Orghidan sunt rulate circular, cu precizarea că obiectul din Bulgaria are o deschidere evident de mare.

Interesantă apare și următoarea situație: inventarul din mormântul 36 a fost dispus în 3 grupe, fără o ordine determinată. Se precizează însă că în mijlocul obiectelor de aur se afla sceptorul, având de o parte și de alta, situate simetric, câte o brățară. Într-una din aceste brățări era așezată diadema de aur¹³. Această din urmă situație, coroborată cu dimensiunile obiectului, par să fi creat unele incertitudini cercetătorilor, el fiind prezentat uneori ca

diademă în miniatură¹⁴.

Ținând seama de cele relatate, credem că se impune o anumită prudență în a utiliza piesa în discuție drept argument pentru omologarea tipologică a exemplarelor din București.

Revenind la cele două obiecte de podoabă din colecția inginerului Orghidan și încercând să definim funcționalitatea lor pe baza datelor de care dispunem în prezent, înclinăm a crede că ele trebuie considerate brățări, așa cum au fost apreciate de către Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu. Avem în vedere forma rulată circular, asemănător unei brățări, precum și diametrul și deschiderea dintre capete, care permit petrecerea pe antebraț. În legătură cu perforațiile de la extremități menționăm că, într-adevăr, acestea nu sunt specifice brățărilor preistorice, dar că nu lipsesc nici excepțiile. Două dintre asemenea exemplare au fost descoperite pe teritoriul României în cunoscutele depozite de bronzuri hallstattiene timpurii de la Suseni și Gușterița¹⁵.

Asocierea strânsă pe care am făcut-o între cele două obiecte de aur din colecția Orghidan și o podoabă preistorică descoperită într-o necropolă aparținând culturii Karanovo-Gumelnița ne poate orienta către unele supoziții cu privire la încadrarea culturală și încadrare temporală a pieselor care ne interesează.

În această privință hotărâtoare ni se par similitudinile tipologice subliniate, la care mai trebuie să adăugăm tehnica "au repoussé" întâlnită pe obiectele de la Muzeul Național din București și deopotrivă utilizată în decorarea unor piese de aur gumelnițene, atât de la Varna cât și din România.

În al doilea rând, credem că trebuie reținută o informație înregistrată în studiul elaborat de Mihai Gramatopol și Răzvan Theodorescu - anume că majoritatea pieselor din colecția Orghidan provin "cu mare probabilitate din regiunea mediteraneană și cea balcanică"¹⁶.

Toate acestea constituie argumente pentru a nu exclude ipoteza-subliniem caracterul unei astfel de estimări- că brățările de aur din colecția Orghidan ar putea fi atribuite mediului cultural Karanovo-Gumelnița, existând probabilitatea lucrării lor în aria eneoliticului balcanic. În sprijinul acestei din urmă supoziții ni se pare a venit și o remarcă făcută de Christian Eluère, care - inventariind puținele obiecte de aur din mileniile V-IV î.e.n. descoperite în Orientul Apropiat și Europa sud-estică - a apreciat că "în afara Balcanilor obiectele de aur contemporane descoperirilor de la Varna sunt nu numai foarte rare, dar **apar ca manifestări sporadice ale unei activități metalurgice, care nu se poate numi încă cu adevărat <<orfevrărie>> pentru că ea nu se referă la o producție definită nici chiar de nivel artizanal**"¹⁷.

Înclinând către o asemenea apartenență regională și culturală a celor două obiecte din colecția Orghidan, suntem implicit conduși să acceptăm și încadrarea lor în timp, în mileniul al V-lea î.e.n. întemeindu-ne pe datările cu¹⁴C, calibrate, stabilite pentru cultura Karanovo VI din Bulgaria¹⁸.

NOTE

1. MNIR, inv. nr. C4198 și C 4199

2. Mihai Gramatopol, Răzvan Theodorescu " Vechi podoabe de aur în colecțiile Cabinetului Numismatic al Academiei Republicii Socialiste România", în "Studii și cercetări de istoria artei", Seria Artă Plastică, T.13 nr. 1, București, 1996, pp. 63, 65-66.

3. Ibidem, p. 66, n. 17

4. Joseph Déchelette, "Manuel d'archéologie préhistorique et gallo-romaine", Paris, 1927, vol III, pp. 159-160, fig 256/5

5. "Le premier or de l'Humanité en Bulgarie, 5-e millénarié", Paris, 1989, pp. 130-135

6. Op.cit., p.163, cat/fig 268

7. Buletine B.N.R nr. 18029/1980 și 18037/1980
8. Ivan S. Ivanov, în "Le premier or...", p. 53
9. Christiane Eluère, în "Le premier or...", pp. 67-68
10. "Macht, Herrschaft und Gold. Das Gräberfeld von Varna (Bulgarien) und die Anfänge einer neuen europäischen Zivilization", Saarbrücken, 1988, p.197, 12(13); "Le premier or...", p.133, cat. 268
11. Le premier or..., pp. 115, 117.
12. Op.cit., pp. 105-151
13. "Macht Herrschaft und Gold...", p. 196
14. Op. cit., p. 197
15. Mircea Petrescu-Dâmbovița, "Depozitele de bronzuri din România", 1974, pp. 95-96, 251 pl. 160/35 (Gușterița II); pp. 107-108, 268-pl. 191/5 (Suseni)
16. Mihai Gramatopol, Răzvan Theodorescu, op.cit., pp. 63-64.
17. Cristiane Eluère, op.cit., p. 61
18. Colin Renfrew, în "Le premier or...", p. 57.

CONSIDERATIONS ABOUT A TYPE OF GOLDEN PREHISTORICAL ADORNEMENT FROM THE ORGHIDAN COLLECTION

(Abstract)

In the Constantin Orghidan Collection, exhibited at the National History Museum of Romania are kept two prehistorical ornaments which provenience is not certified by any information.

The pieces, almost identical, are each worked of rolled wide golden sheet, unclosed at the ends, with an extension, similar to a tiara, in the median zone, on the opposite side of the aperture. They are both decorated "au repoussé" with hemispherical prominences.

The dimension are: Diameter max.=6,8 cm and 6,6 cm; Width of the strap=2,4 cm and 2,3 cm; Height max.=6,3 cm and 4,3 cm; Weight 39,3 g and 44,98 g.

According to the literature of the speciality which offered very few and approximate analogies, three decades ago, the two pieces have been attributed to the Bronze age.

Presently, the author estimate that the two objects from the Orghidan Collection have a very close analogy with a golden adornment discovered in the grave nmb.36 of the eneolithic necropolis from Varna (Bulgaria), attributed to the cultural complex Karanovo VI-Kodjadermen-Gumelnitza.

According to this argumentation the two pieces from the Orghidan collection may be attributed to the Balkano-Danubian eneolithic and dated in the 5th millenium B.C.

The article is also debating the destination of the two objects. According to the rolled shape, the diameter and the aperture between the endings, these are considered to be bracelets-even if the piece discovered in Bulgaria have been supposed to be a diadem or a miniatural diadem.

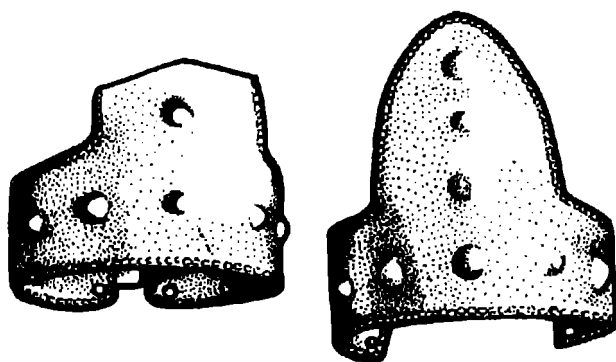

Fig. 1. Brățări de aur din colecția Orghidan.

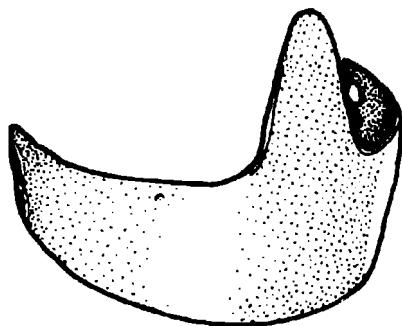

Fig. 2. Diademă de aur descoperită în mormântul nr. 36 din necropola de la Varna.